

Г Л А С

CDXXXI

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

КЊИГА 33

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

GLAS

CDXXXI

CLASSE DES SCIENCES SOCIALES

№ 33

Reçu à la séance à distance de la Classe des Sciences sociales
le 3. mars 2021

R é d a c t e u r
KOSTA ČAVOŠKI
Membre de l'Académie

BELGRADE
2021

ISSN 0081-394X

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

Г Л А С

CDXXXI

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

КЊИГА 33

Примљено на електронском скупу Одељења друштвених наука
од 3. марта 2021. године

У р е д н и к
академик
КОСТА ЧАВОШКИ

БЕОГРАД
2021

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Лектор и коректор
Ана Барбајесковић

Технички уредник
Никола Стевановић

Тираж
300 примерака

Штампа
Планетија принт, Београд

С А Д Р Ж А Ј

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

Алпар Лошонц, <i>Ордолиберализам и ванредно стање</i>	9
Alpar Lošonc, <i>Ordoliberalism and state of emergency</i>	25

Коста Чавошки, <i>Imperium без краја и конца</i>	27
Kosta Čavoški, <i>Imperium without the end</i>	36

ОДБОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ ЖИВОТА И ОБИЧАЈА РОМА САНУ И ОДБОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА И ЉУДСКИХ ПРАВА САНУ

Тибор Варади, <i>Предговор</i>	39
--------------------------------------	----

<u>Марсел Куртијаде</u> , <i>Миленијум одласка њредака Рома из северне Индије и њејов значај за данашње друшћивене односе у Европи</i>	41
--	----

<u>Marcel Courthiade</u> , <i>The millennium of the departure of the roms' ancestors from northern India and its significance for today's social relations in Europe</i>	77
--	----

Мирјана Мирић, <i>Документирање ромској дечијег јовора</i>	79
Mirjana Mirić, <i>Documenting Romani child language</i>	102

Светлана Ђирковић, <i>Бибија и Bibijako дјиве у традицијској кулћури Рома Србије</i>	105
--	-----

Svetlana Ćirković, <i>Bibi and Bibijako djive in Romani traditional culture in Serbia</i>	133
---	-----

Милорад Пуповац, <i>Срби у Хрватској данас</i>	135
--	-----

Milorad Purovac, <i>Serbs in Croatia</i>	154
--	-----

Михај Н. Радан, <i>Српски језик у Румунији (са посебним осврћом на акћуелно стање)</i>	155
--	-----

Mihai Radan, <i>La langue Serbe en Roumanie (réfarence particuliere à l'état actuel)</i>	169
--	-----

ОДБОР ЗА ФИЛОЗОФИЈУ И ДРУШТВЕНУ ТЕОРИЈУ САНУ

Александар Костић, Павле Петровић, <i>Предговор</i>	177
---	-----

Милојко Арсић, Александра Нојковић, <i>Утицај макроекономских крећња и фискалне јолићике на економску неједнакост</i>	181
---	-----

Milojko Arsić, Aleksandra Nojković, <i>The influence of macroeconomic dynamics and fiscal policy on economic inequality</i>	218
---	-----

Гордана Матковић, Катарина Станић, <i>Мерење неједнакости у Србији – изазови и дилеме</i>	221
Gordana Matković, Katarina Stanić, <i>Measuring inequality in Serbia – challenges and dilemmas</i>	244
Никола Алтипармаков, Снежана Угринов, Иван Лакићевић, <i>Неједнакост у Србији – да ли је проблем у пореском систему?</i>	245
Nikola Altiparmakov, Snežana Ugrinov, Ivan Lakićević, <i>Inequality in Serbia – is it caused by the tax system?</i>	266
Саша Ранђеловић, Светислав В. Костић, <i>Имовинска неједнакост и пореска политика</i>	267
Saša Randelović, Svetislav V. Kostić, <i>Wealth inequality and tax policy</i>	292
Владимир Вулетић, <i>Идеологија и друшћивене неједнакости</i>	293
Vladimir Vuletić, <i>Ideology and social inequality</i>	308
<u>Дејан Поповић</u> , <i>Инвестиционе политике и интелектуални ресурси у Србији</i>	309
<u>Dejan B. Popović</u> , <i>The Serbian investment policies and intellectual capacities</i>	325
Зоран Стојиљковић, <i>Располагање политичким капиталом (моћи мобилизације и интерпретације) и расту неједнакости</i>	327
Zoran Stojiljković, <i>Disposing of political capital (the power of mobilisation and interpretation) and growing inequality</i>	344

IN MEMORIAM

Тибор Варади, <i>Војислав Сћановчић (1930–2017)</i>	347
Коста Чавошки, <i>Димитрије Сћефановић (1929–2020)</i>	351
Даница Петровић, <i>Академик Димитрије Сћефановић – музиколог, диригент, учитељ</i>	353
Мелита Милин, <i>Димитрије Сћефановић (1929–2020)</i>	357
Песме отпеване и изведене на комеморацији академику Димитрију Стефановићу	361

ОДБОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ ЖИВОТА
И ОБИЧАЈА РОМА САНУ
И
ОДБОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ НАЦИОНАЛИХ
МАЊИНА И ЉУДСКИХ ПРАВА САНУ

ПРЕДГОВОР

Пет радова потичу са научних скупова у организацији два одбора: Одбора за проучавање националних мањина и људских права, те Одбора за проучавање живота и обичаја Рома.

Одбор за проучавање националних мањина и људских права настоји да анализира положај националних мањина у Србији, али истовремено и положај српске националне мањине у суседним земљама. У овом броју *Гласа Одељења друштвених наука САНУ* објављујемо рад Милорада Пуповца који сагледава положај Срба у Хрватској у периоду након уласка Хрватске у ЕУ. Анализирају се перспективе и изазови пред српском мањином у Хрватској. Рад Михаја Радана је посвећен данашњем положају српског језика у Румунији, посебно у румунском делу Баната. Ова два рада дају слику садашњег стања и истовремено указују на то шта ваља чинити у циљу очувања српске културе у мањинском положају.

У овај број *Гласа Одељења* су укључена и три рада са научних скупова у организацији Одбора за проучавање живота и обичаја Рома. Рад Светлане Ђирковић истражује и анализира култ Бибије, који је значајан елеменат ромске културе. Марсел Куртијаде је посветио свој рад обележавању миленијума од одласка предака Рома из северне Индије. Рад Мирјане Мирић је резултат озбиљног емпиријског истраживања ромског дечјег говора у Србији. Сва три рада доприносе томе да тачније и објективније сагледамо ромску културу, која је присутна и у нашем и у европском друштву.

Академик Тибор Варади

МИРЈАНА МИРИЋ*

ДОКУМЕНТОВАЊЕ РОМСКОГ ДЕЧИЈЕГ ГОВОРА

С а ж е т а к. – Циљ прилога је да опише започети пројекат документовања ромског дечијег говора и израде корпуса дечијих наратива на ромском језику. Корпус се заснива на наративима двадесеторо деце узраста од 7 до 14 година, који су прикупљени у Књажевцу и Минићеву (источна Србија) у новембру 2017. и мају 2018. године. Варијетет који је документован у истраживању је гурбетски варијетет ромског, будући да је доминантан у истраживаним насељима. У прикупљању материјала примењен је метод отвореног интервјуа, са питањима оријентисаним на аутобиографске наративе и традицијску културу. Прикупљена грађа је сачувана у Дигиталном архиву Балканолошког института САНУ. У прилогу се разматра значај израде корпуса дечијих наратива на ромском као једне од мера заштите потенцијално угрожених и рањивих језика, са фокусом на концепт међугенерациског преношења језика, а описују се и неке од релевантних лингвистичких тема које се могу истражити на прикупљеном материјалу.

Кључне речи: ромски језик, гурбетски варијетет, документовање дечијег говора, међугенерациско преношење језика, источна Србија

1. УВОД

У прилогу се представља пројекат документовања дечијих наратива на гурбетском варијетету ромског језика којим се говори у Књажевцу и Минићеву (источна Србија) и укратко описује планирана израда корпуса дечијих наратива. Поменути ареал изабран је како би се остварио континуитет у односу на претходни пројекат документовања ромског језика на овом подручју – *Испрживање језика и фолклора Рома у Књажевцу* (в. Ćirković/

---

* Балканолошки институт САНУ, Београд, имејл: mirjana.miric@bi.sanu.ac.rs

Mirić 2017, Сикимић 2018), који је показао да се у Књажевцу и Минићеву од ромских варијетета доминантно употребљава гурбетски.¹

Документовање ромског дечијег говора у овом прилогу посматрамо у ширем контексту међугенерациског преношења језика (енгл. *intergenerational language transmission*), који представља један од најзначајнијих критеријума за испитивање језичке виталности (и угрожености) и подразумева процену да ли деца дати језик уче као први/матерњи језик у свом породичном окружењу (Fishman 1991, Lewis/Simons 2010, Huiying Lee/van Way 2016). Наиме, усвајање језика сматра се кључним фактором у очувању неког језика, будући да без преношења на млађе генерације језик не може природно наставити да постоји, без обзира на статус других фактора попут броја говорника или домена употребе језика (Huiying Lee/van Way 2016: 280).

У наставку увода наводимо основне податке о ромском језику, фокусирајући се на постојеће процене угрожености његових варијетета, а потом укратко представљамо најважније пројекте документовања ромског језика. У одељку 2 бавимо се документовањем дечијих наратива на гурбетском варијетету ромског којим се говори у Књажевцу и Минићеву и наводимо податке о методологији прикупљања наратива и саговорницима. У одељку 3 истичемо значај израде корпуса дечијих наратива из перспективе угрожености ромског језика, перспективе језичких промена и варијације, али и у контексту релевантних научноистраживачких тема које се у домену лингвистике могу истраживати на прикупљеном материјалу. У одељку 4 разматрамо даље кораке у креирању корпуса.

1.1. Ромски језик

На основу историјског развоја, ромски језик се генеалогски класификује као индоаријски језик и припада индоевропској језичкој породици, док се у типолошком смислу у ромском језику комбинују елементи аглутинације, флексије и аналитизма (Elšik 1997: 26).² Ромски обухвата најмање четири групе дијалеката (северну, централну, влашку и балканску), а оне се потом деле на подгрупе дијалеката и варијетете (Bakker/Matras 1997: xvii–xx; Matras 2002: 12; за класификацију на 12 група дијалеката в. Elšik/Banišek 2020: 399–408).³ Варијетет којим се у раду бавимо – гурбетски – припада јужној грани влашке групе ромских дијалеката (Matras 2002: 7–8, Elšik/Banišek 2020: 405) и њиме се углавном говори на територији југозападнoг Балкана, између осталога и на територији Републике Србије (ROMLEX; Bakker/Matras 1997: xxv; Matras 2002: 8, Elšik/Banišek 2020: 405).

¹ Детаљи о пројекту наведени су у одељку 1.3.

² Ромски језик има богату флективну и деривациону морфологију и релативно висок степен синтезе (Elšik 2020: 157).

³ Процењује се да ромски језик као први, породични или језик заједнице користи преко 3–4 милиона говорника (Matras 2002). Овим језиком говори се углавном на територији Европе, али говорника има и у Северној и Јужној Америци и Аустралији.

Ромски језик у Србији има статус мањинског језика од 2006. године, када је Република Србија ратификовала *Европску повељу о регионалним или мањинским језицима*.⁴ Према *Попису становништва, домаћинства и станова* из 2011. године (Попис 2011), број говорника ромског у Србији је 100.668 (1.4% укупне популације), док се у Књажевцу и околини ромским служе 673 говорника (2.14% становника). С друге стране, број становника који су се на Попису 2011 изјаснили као Роми већи је од броја изјашњених говорника ромског (147.604 на нивоу државе и 789 на нивоу општине Књажевац).⁵ Чињеница да постоји значајан број Рома који се не служе ромском језиком не може се узети као апсолутна мера језичке угрожености, али може указати на изванредан степен рањивости ромског језика на државном нивоу и на нивоу локалних заједница попут Књажевца.

Треба напоменути да је већина говорника ромског двојезична или вишејезична, па се осим ромским језиком служе и већинским/доминантним језиком заједнице у којој живе (Friedman 2001: 149, Elšik 2007: 276, Halwachs 2020: 430, Matras/Adamou 2020: 329), а иста претпоставка двојезичности је општеприхваћена и за Рома у Србији, како у академској заједници, тако и међу ромским активистима (Сикимић 2019: 86). Међутим, „ситуација је у пракси ипак сложенија: двојезични или вишејезични су сви Роми, осим оних који су већ напустили ромски језик, било да су у питању целе заједнице или само поједине породице” (Сикимић 2019: 86). Ранија истраживања указала су и на примере породица у којима родитељи међусобно комуницирају на ромском, док са децом говоре искључиво на српском, те деца, иако непосредно изложена ромском у породичном окружењу, овај језик не употребљавају (Мандић 2007: 222). Примери замене језика (енгл. *language shift*)⁶ одликују

⁴ Повеља је доступна на сајту: <https://ljudskaprava.gov.rs/sh/node/19820>. Приступљено 24. 3. 2020.

⁵ Податке о броју говорника ромског језика у Србији треба узети са резервом, посебно имајући на уму наводе Биљане Сикимић да у Србији не постоје тачни научни подаци о броју говорника ромског језика, о стању његове социолингвистичке виталности, о ромским дијалектима и локалним говорима, као ни тачни подаци о стању језика Рома миграната и социолингвистичкој ситуацији Рома репатријаната (Сикимић 2019: 86). Постојећи званични подаци о броју припадника ромске популације и броју говорника ромског често се разликују у односу на процењени број, те је у званичним извештајима обично наведен број мањи у односу на реални (Vermeersch 2006: 18–19; уп. такође Marushiakova/Popov 2001: 34 за податке о ромској популацији у Чешкој, Словачкој и Мађарској, као и Ђирковић 2018: 230, где се дискутују подаци о Ромима у Попису 2011).

⁶ Под заменом језика подразумева се процес у коме једна двојезична говорна заједница у ситуацији језичког контакта постепено престаје да употребљава један од два језика услед различитих друштвених фактора, а манифестује се смањењем броја говорника, смањеним нивоом компетенције на датом језику, као и ограниченим доменом функционалне употребе језика (Hornberger 2010). Појам замене језика контрастира са појмом одржања језика (енгл. *language maintenance*) који упућује на концепт активне употребе (мањинског) језика упркос присуству језика који је доминантнији у погледу географске распрострањености, друштвене моћи и/или броја говорника (Hornberger 2010).

бројне заједнице говорника различитих ромских варијетета. Тако је, на пример, арлијски варијетет ромског ишчезао из употребе у Књажевцу и околини, а његови (потенцијални) говорници сада се махом служе српским као првим језиком (Сикимић 2017, 2018).⁷

1.2. Процене угрожености ромских варијетета

Виталност језичког варијетета процењује се на основу различитих социолингвистичких критеријума, а у ту сврху развијено је неколико скала процене. У овом одељку укратко ћемо описати релевантне скале процене језичке угрожености и критеријуме на којима се заснивају, са посебним освртом на постојеће базе угрожених језика у којима се наводе конкретне процене угрожености појединих ромских варијетета.⁸

Фишманова *Степенуванa скала међугенерациској прекига* (*Graded Intergenerational Disruption Scale – GIDS*) (Fishman 1991) представља осмостепену скалу процене угрожености језичких варијетета. Први степен означава пуну, институционализовану употребу језика од стране већине говорника у свим доменима (укључујући и образовне, административне и законодавне институције), док су осмим степеном означени језици које усмено користе само најстарије генерације говорника у ограниченим доменима.⁹ Узимајући у обзир различите недостатке Фишманове GIDS скале, пре свега недовољну прецизност највиших нивоа скале, Луис и Симонс су увели нове нивое и поднивое и развили *Проширену степенувану скалу међугенерациској прекига* (*Extended Graded Intergenerational Disruption Scale – EGIDS*), која обухвата 13 нивоа угрожености (Lewis/Simons 2010).¹⁰ Иако поменути скале узимају у обзир различите друштвене факторе који утичу на одржање језика,

⁷ Осим гурбетским варијететом ромског, у Књажевцу и околини се говори и лејашким варијететом, који припада северној грани влашке групе дијалеката, док арлијски варијетет припада јужној грани балканске групе дијалеката.

⁸ Желимо да напоменемо да се у поменутиим базама не дефинишу термини *језик* и *језички варијетет*, што је посебно проблематично када је реч о ромском језику и чињеници да обухвата неколико дијалеката и бројне варијетете.

⁹ На GIDS скали нивои од 1 до 5 подразумевају, осим различитих домена употребе језика, и ефективну употребу језика у писаној форми, док се од нивоа 6 до 8 распоређују угрожени језици; степеном 6 означени су варијетети које усмено користе све генерације говорника, а деца их уче као први/матерњи језик, степеном 7 варијетети које генерације родитеља употребљавају у комуникацији са старијим генерацијама, али га не преносе на своју децу, а степеном 8 варијетети које само најстарије генерације употребљавају (Fishman 1991).

¹⁰ На EGIDS скали нивои од 0 до 5 подразумевају ефективну употребу језика у писаној форми (Lewis/Simons 2010). Уколико не постоји развијена писменост на датом језику у оквиру заједнице, језик се класификује као снажан (енгл. *vigorous*, 6a) ако се преноси на млађе генерације. Уколико деца не усвајају језик као први/матерњи, језик се класификује као: 6b – угрожен (енгл. *threatened*) ако су најмлађи говорници деца, 7 – у процесу замене језика (енгл. *shifting*) ако су најмлађи говорници генерација родитеља, 8a – језик у изумирању (енгл. *moribund*) ако су најмлађи говорници генерација старија од родитеља, 8b – скоро изумрли

основни критеријум за процену угрожености јесте да ли постоји прекид у међугенерацјском преношењу језика са родитеља на децу, а што је виши степен на скали, нижи је степен континуитета у преношењу језика. Прецизна процена нивоа угрожености ромских варијетета на GIDS и EGIDS скали зависи од конкретног варијетета ромског језика и ареала у коме се варијетет употребљава. Дитер Халвакс (Dieter Halwachs) наводи да су на EGIDS скали различити ромски варијетети непотпуно и нетачно класификовани, између осталих – влашки ромски као угрожен (ниво бб), док је реално стање различитих варијетета ромског који припадају влашкој групи дијалеката повољније (Halwachs 2020: 431–432).

Експлицитне процене степена угрожености ромског језика или његових варијетета наведене су у Унесковом *Аџласу ујрожених језика свеџа* (Moseley 2010), у бази *Еџнолоџи* (*Ethnologue*) (Lewis/Simons/Fenning 2013) и *Каталогу ујрожених језика свеџа* (*The Catalogue of Endangered Languages – ELCat*) (Huiying Lee/van Way 2016), те ћемо се осврнути на њихове критеријуме и конкретне процене везане за ромски језик (за детаљан критички осврт на процене степена угрожености ромског и других мањинских језика којима се говори на територији Републике Србије в. Sorescu/Mirić/Ćirković 2020).

Унесков *Аџлас ујрожених језика свеџа* (Moseley 2010) настао је на основу метода процене језичке виталности који је развила Унескова група експерата 2003. године (Brenzinger et al. 2003). Метод подразумева комбиновану примену 9 фактора у испитивању језичке виталности: 1) међугенерацјско преношење језика, 2) апсолутни број говорника, 3) пропорција говорника у односу на укупну популацију, 4) трендови у постојећим доменима употребе језика, 5) реакције на нове домене употребе језика и медије, 6) материјали за језичко образовање и писменост, 7) ставови и политике на нивоу институција, 8) ставови чланова заједнице према сопственом језику, 9) обим и квалитет документације. Унесков *Аџлас* разликује шест нивоа угрожености: у категорију безбедних језика (енгл. *safe languages*) сврставају се језици којима се служе све генерације говорника, те не постоји прекид у међугенерацјском преношењу (као такви нису укључени у *Аџлас*); у категорију рањивих језика (енгл. *vulnerable languages*) сврставају се језици које најмлађе генерације говорника (деца и млади) усвајају и употребљавају, али их карактерише ограничен домен употребе (на пример, језик се користи само у породичном окружењу); у групу дефинитивно угрожених језика (енгл. *definitely endangered languages*) спадају језици које деца више не усвајају као матерњи језик у свом породичном окружењу, већ се њиме служе генерације родитеља и старијих говорника; у групу озбиљно угрожених језика (енгл. *severely endangered languages*) сврставају се језици којима се служе старије генерације говорника, док их генерације родитеља могу разумети, али их не употребљавају ни међусобно, нити у комуникацији са децом; критично угрожени језици (енгл.

језици (енгл. *nearly extinct*) ако су најмлађи говорници две генерације старије од родитеља (Lewis/Simons 2010).

critically endangered languages) су они које и најстарије генерације говорника користе спорадично и ограничено; изумрли језици (енгл. *extinct languages*) су они који немају живих говорника (Moseley 2010).

Ромски језик је у Унесковом *Аџласу* класификован као „дефинитивно угрожен”.¹¹ Међутим, Халвакс истиче да се класификација ромског као „дефинитивно угроженог” не може применити на све варијетете у подједнакој мери, будући да зависи од конкретног варијетета и варира међу различитим државама, те да влашке и балканске ромске заједнице са социо-културним континуитетом карактерише рањивост, а не угроженост варијетета којима говоре (Halwachs 2020: 431). Као илустрација неадекватности наведене процене ромског може послужити и социолингвистичка ситуација у Књажевцу и околини која, у односу на нивое из Унесковог *Аџласа*, указује на рањивост гурбетског варијетета ромског. Наиме, теренска истраживања су показала да деца у Књажевцу и Минићеву усвајају гурбетски варијетет ромског као матерњи језик у свом породичном окружењу, њиме се активно служе у кругу уже и шире породице, у локалној ромској заједници, као и у комуникацији са вршњацима који су такође изворни говорници ромског; међутим, гурбетски варијетет могао би се сврстати у рањиве варијетете имајући у виду ограниченост домена његове употребе на породично окружење и локалну заједницу (Мирић 2019).

Процене угрожености језичких варијетета наводе се и у обимној бази језика света *Еџнолоџи* (*Ethnologue*) (Lewis/Simons/Fenning 2013).¹² Подаци о угрожености се у интерактивној бази наводе у пресеку два критеријума: први је величина популације говорника, а језици се деле на језике са великом популацијом говорника (преко милион говорника), језике са популацијом средњег обима (од десет хиљада до милион говорника) и језике са малом популацијом говорника (мање од десет хиљада говорника), док је други критеријум језичка виталност, а језици су подељени на институционалне (језици који се користе на нивоу институција и ван породице и локалне заједнице), стабилне (језици које деца усвајају и активно употребљавају, али се не користе институционално, већ само у породичном окружењу и локалној заједници), угрожене (језици које деца више не усвајају и не употребљавају) и изумрле језике.

У бази *Еџнолоџи* регистровано је осам варијетета ромског језика, али су подаци наведени за ромски непотпуни и непрецизни (Halwachs 2020: 431–432). Када је реч о Србији, *Еџнолоџи* региструје следеће ромске варијетете: балкански ромски (*Romani, Balkan*), влашки ромски (*Romani, Vlax*), синтски ром-

¹¹ Унесков *Аџлас угрожених језика света* доступан је на сајту: <http://www.unesco.org/languages-atlas/>. Приступљено 24. 3. 2020. Онлајн претрага Унесковог *Аџласа* показује да је на територији Србије угрожено шест језичких варијетета, међу којима је и ромски језик. Интерактивна мапа показује да се процена да је ромски језик „дефинитивно угрожен” односи на ромски језик у целини, а не само на варијетете којима се говори у Србији.

¹² База је доступна на сајту <https://www.ethnologue.com/browse/names>. Приступљено 12. 4. 2020.

ски (*Romani, Sinte*) и ромско-српски (*Romano-Serbian*). Балкански ромски (са ознаком *rmi*) означен је у бази као варијетет који се употребљава у Србији, премда се говори и у другим балканским земљама, а класификован је као средњи по обиму популације говорника и стабилан у погледу виталности. Међутим, не узима се у обзир чињеница да постоје различити балкански варијетети, нити чињеница да виталност варијетета може зависити од конкретне заједнице која насељава одређени ареал. Већ смо напоменули да се арлијски варијетет у Књажевцу и околини више не користи (Сикимић 2017, 2018), те се наведена процена виталности не може применити на њега иако припада балканској групи ромских дијалеката и говори се у Србији. Влашки ромски (са ознаком *rmy*), којем припада и гурбетски варијетет, налази се на листи ромских варијетета у Србији, али као издвојени податак уз влашки ромски *Ejinołoi* наводи да се говори у Румунији. Конкретних података за Србију нема, иако грађа прикупљена у Књажевцу и околини сведочи да се макар гурбетски као влашки варијетет активно употребљава и у Србији.

Kajjaloi uïroženih jezika sveïa (*The Catalogue of Endangered Languages – ELCat*) (Huiying Lee/van Way 2016) централни је део *Пројекѿа уïроženih jezika* (*Endangered Languages Project*)¹³ и заснован је на примени *Индексa језичке уïрожености* (*Language Endangerment Index – LEI*), који квантитативно процењује угроженост на основу четири фактора: 1) међугенерациско језичко преношење (овај фактор има најјачу тежину у процени), 2) апсолутни број говорника датог језика, 3) трендови у промени броја говорника (растући или опадајући), 4) домени употребе језика (неформални и формални). Језички варијетет се у оквиру сваког од фактора процењује на скали од 0 до 5: безбедни (енгл. *safe*), рањиви (енгл. *vulnerable*), под претњом (енгл. *threatened*), угрожени (енгл. *endangered*), озбиљно угрожени (енгл. *severely endangered*), критично угрожени (енгл. *critically endangered*). Потом се према задатој формули прерачунава укупан степен угрожености варијетета, премда се за исти варијетет нивои угрожености могу разликовати на различитим факторима, те један језик може бити рањив у погледу међугенерациског преношења језика, али угрожен у погледу броја говорника.

На интерактивној мапи на сајту *Пројекѿа уïроženih jezika* на територији Србије обележен је само балкански ромски, са коначном оценом да је „у ризику” (енгл. *at risk*). Наводи се и податак да се балкански ромски говори у Србији, Бугарској, Македонији, Грчкој, Турској и Молдавији, те да га у Србији говори 101.000 говорника. Података о другим варијететима ромског, као ни о другим угроженим језицима/варијететима у Србији – у овој бази нема.¹⁴

Сажети преглед података у постојећим базама угрожених језика указује на потребу да се подаци о угрожености ромских варијетета, посебно

¹³ Пројекат је у интерактивном облику доступан на сајту: <http://www.endangeredlanguages.com/>. Приступљено 13. 4. 2020.

¹⁴ Осим нивоа „у ризику”, постоје и други нивои угрожености: угрожени језици (енгл. *endangered languages*), озбиљно угрожени језици (енгл. *severely endangered languages*), неактивни језици (енгл. *dormant languages*), „пробуђени” језици (енгл. *awakening languages*) и језици чија је виталност непозната (енгл. *vitality unknown*).

на територији Србије, допуне и прецизирају (више у Sorescu/Mirić/Ćirković 2020). Треба напоменути и да се у описаним базама не наводе информације о методологији прикупљања података. Уз тачне научне податке о броју говорника различитих варијетета на одређеним територијама, прецизнијем увиду у стање социолингвистичке виталности ромског језика и бољем нијансирању степена угрожености свакако би допринело и документовање узорака говора различитих генерација говорника ромских варијетета.

1.3. Релевантни пројекти документовања ромског језика

Једна од афирмативних мера заштите и очувања језичких варијетета јесте и њихово адекватно документовање. У овом одељку укратко ћемо се осврнути на пројекте усмерене на прикупљање грађе на ромском језику и базе у којима се прикупљени подаци депонују, а које су релевантне за пројекат документовања ромског дечијег говора. Детаљан опис база података из ромског језика, као и исцрпан преглед пројеката теренских лингвистичких истраживања ромског језика у Србији и шире дат је у Ђирковић 2018.

Бројни варијетети ромског језика документовани су у *Лексичкој бази њогашака RomLex (RomLex Lexical Database)*¹⁵ и *Ромској морфо-синтаксичкој бази њогашака (Romani Morpho-Syntax Database – RMS)*¹⁶. Поменуће базе података укључују, између осталих, и узорке говора на гурбетском варијетету, прикупљане у Београду, Новом Саду, појединим насељима у Војводини, на Косову и у Босни, док гурбетски варијетет којим се говори у насељима у источној Србији није био предмет документације ових пројеката. У погледу методологије прикупљања грађе, креирање поменутих база заснива се преваходно на примени *Ромског дијалектолошког упитника (The Romani Dialectological Questionnaire)*, али база RMS садржи и сегменте спонтаног говора изворних говорника ромских варијетета. Непроцењива предност ових база огледа се и у томе што су електронске, јавно доступне и претраживе.¹⁷

Започети пројекат документовања ромског дечијег говора ослања се на претходна лингвистичка и антрополошка истраживања организована током 2016. и 2017. године у оквиру пројекта *Истраживање језика и фолклора*

¹⁵ База *RomLex* доступна је на сајту: <http://romani.uni-graz.at/romlex/>. Приступљено 24. 3. 2020.

¹⁶ База *RMS* доступна је на сајту: <https://romani.humanities.manchester.ac.uk/rms/>. Приступљено 24. 3. 2020.

¹⁷ У Србији, међутим, нема електронских корпуса ромског језика. Како наглашава Светлана Ђирковић, један од недостатака теренских ромолошких истраживања у Србији је чињеница да документована теренска грађа није обједињена у оквирима једне институције, постојећи архиви академских институција нису међусобно повезани, а грађа често остаје у поседу самих истраживача који су је прикупљали (Ђирковић 2018: 236). У исцрпном прегледу резултата истраживања у хуманистичким дисциплинама у раду Одбора за проучавање живота и обичаја Рома САНУ, Биљана Сикимић као основне мере заштите ромског језика у Србији наводи управо снимање локалних говора и њихово мапирање, праћено формирањем базе података о ромским говорима, која би укључивала усмене и писане изворе за све дијалекте и говоре, као и за ромски стандардни језик (Сикимић 2019: 86–87).

Рома у Књажевицу, који је финансирао Министарство културе и информисања Републике Србије, а спровела Народна библиотека „Његош” у Књажевицу. Као један од резултата пројекта креиран је корпус гурбетског варијетета ромског језика са грађом од преко 45.000 речи, који је послужио за израду *Romsko-srpskog rečnika knjaževačkog gurbetskog govora* (Ćirković/Mirić 2017) и научне студије праћене збирком текстова на ромском са преводом на српски *Језик и традиција књажевачких Рома* (Сикимић 2018). Треба напоменути да је у прикупљању грађе примењен метод отвореног интервјуа, у коме су питања била усмерена углавном на традицијску културу, а грађа представља аутентичну колекцију узорака спонтаног говора. Аудио и видео записи, као и транскрипти узорака говора, депоновани су у Народној библиотеци „Његош” у Књажевицу и Дигиталном архиву Балканолошког института САНУ (више у Ćirković/Mirić 2017, Mirić/Ćirković 2018, Сикимић 2018).¹⁸

Упркос обимној прикупљеној грађи, поменути пројекат није био фокусиран на документовање дечијег говора,¹⁹ а слична оријентација ка прикупљању узорака говора одраслих говорника преовлађује и у другим пројектима чији је циљ документовање ромског. Из наведених разлога, примарни циљ пројекта прикупљања дечијих наратива јесте да се документује ромски језик којим говоре млађи говорници и креира корпус дечијих наратива на гурбетском варијетету који би био комплементаран и упоредив са прикупљеним наративима одраслих говорника истог варијетета, а који може послужити за различите врсте лингвистичких анализа.

Када је реч о документовању ромског дечијег говора, треба споменути истраживања развоја ромског језика рађена на узорцима спонтаног говора четворо деце раног узраста (1;1–2;8) из Софије (Бугарска); снимљена деца су билингвална на ерлијском варијетету ромског и бугарском језику, а снимана су лонгитудинално, у свом породичном окружењу (в. Кучуков 2014 и цитиране ауторове радове). Реч је о реткој грађи која укључује узорке дечијег говора на основу којих су урађена истраживања усвајања ромског на различитим нивоима језичке структуре (в. Кучуков 1999, 2014, 2019, као и Кубанић 2020 за преглед радова о усвајању ромског и говору упућеном деци која тај језик усвајају). Међутим, мора се имати у виду да најобухватнија и најрелевантнија база која садржи узорке дечијег говора на неколико десетина различитих језика – *Child Language Data Exchange System* (CHILDES) (MacWhinney 2000) – не садржи грађу на ромском језику, чак ни у групи билингвалних узорака.²⁰

¹⁸ У Дигиталном архиву Балканолошког института САНУ похрањени су снимци разговора са припадницима различитих ромских заједница, као што су Арлије, Гурбети, Српски Цигани, Руски Цигани, Габори, Лејаши, Немачки Роми, Бањаши, Ашкалије, Египћани, Ђорговци и др. (Ђирковић 2018: 238), од којих неке заједнице не говоре ромски језик.

¹⁹ Снимљено је свега неколико сегмената разговора са децом.

²⁰ CHILDES база је доступна на сајту: <https://childes.talkbank.org/access/>. Приступљено 24. 3. 2020.

2. ДОКУМЕНТОВАЊЕ ДЕЧИЈЕГ ГУРБЕТСКОГ ВАРИЈЕТЕТА РОМСКОГ ЈЕЗИКА

Документовање дечијих наратива на ромском језику започето је у оквиру пројекта *Језик, фолклор и миграције на Балкану* Балканолошког института САНУ, који је финансирало Министарство просвете, науке и технолошког развоја. Сви аудио и видео записи доступни су у Дигиталном архиву Балканолошког института САНУ у Београду, на захтев истраживача. У овом одељку наводимо детаље о саговорницима, методологији прикупљања грађе и транскрипцији.

2.1. Саговорници

Дечији наративи на гурбетском варијетету ромског језика снимљени су у новембру 2017. и мају 2018. године у Књажевцу и Минићеву у источној Србији. Као што смо већ споменули, овај ареал изабран је како би се направио континуитет у односу на пројекат *Испрживање језика и фолклора Рома у Књажевцу*, у оквиру кога је на овом подручју прикупљена релевантна грађа на ромском језику.

У истраживање су укључени ученици Основних школа „Димитрије Тодоровић Каплар” у Књажевцу и „Дубрава” у Минићеву, с обзиром на довољно велики број ученика ромске популације: у току школске 2017/2018. године ове две школе похађало је укупно 150 ромских ученика (13% укупног броја ученика школе у Књажевцу и 50% укупног броја ученика школе у Минићеву). Школске управе су одобриле истраживање, родитељи ученика су потписали информисану сагласност за учешће деце у истраживању у којој су били упознати са садржајем и циљевима истраживања, а учешће је било добровољно. Истраживање се одвијало у просторијама школа и Народне библиотеке „Његош”.²¹

У истраживању је учествовало двадесеторо ученика узраста од 7 до 14 година. Сви саговорници су билингвални говорници гурбетског варијетета ромског и локалног варијетета српског језика (који припада тимочким говорима призренско-тимочке дијалекатске области), са одликама потпуне компетенције на ромском и српском језику. Сви су усвајали ромски као први/матерњи језик, од рођења, у свом породичном окружењу. Будући да је ромски језик мањински, саговорници су учили и српски као већински језик заједни-

²¹ Препознајући ромски језик као рањив, локална заједница у Књажевцу и околини спроводи низ активности са циљем очувања и промоције ромског језика, а деца основношколског узраста охрабрују се да га користе и ван породичног окружења и мотивишу се да развијају позитивне ставове према употреби свог матерњег језика (Мирић 2019). Наиме, од септембра 2017. године Основна школа „Димитрије Тодоровић Каплар” спроводи факултативну наставу ромског језика, коју изводи изворни говорник ромског, док у сарадњи са основним школама, Народна библиотека „Његош” организује језичке радионице намењене ученицима који говоре ромски, а један део издавачке активности библиотеке посвећен је издањима бајки на гурбетском и арлијском варијетету ромског у преводу на српски језик (в. Ibrić/Simić/Stojadinović 2018, 2019, Simić/Stojadinović 2020).

це, такође од најранијег узраста. У породичном окружењу и локалној ромској заједници саговорници се служе ромским језиком, док са вршњацима који су изворни говорници српског комуницирају на српском, а на српском језику похађају и наставу (више детаља в. у Мирић 2019). Иако ромска заједница на овом подручју осим Гурбета укључује и Лејаше и Арлије, већина ученика у поменутиим школама су говорници гурбетског варијетета. Деца која долазе из арлијских породица говоре искључиво српским језиком. У погледу социо-економског статуса, према речима школских званичника, већина ученика долази из породица нижег социо-економског статуса, укључујући и наше саговорнике.

2.2. Меџоголоија ирикуиљања грађе

У прикупљању грађе примењен је метод отвореног интервјуа, а питања су постављана на ромском и српском језику. Саговорници су имали задатак да испричају аутобиографске приче на различите теме. Неке од тема укључивале су дечија лична интересовања, као што су посебан догађај у њиховом животу, активности на зимском или летњем распусту, прослава Нове године и др. Циљ ове групе тема био је да се деца осете пријатно у разговору и да продукују што дуже наративе на ромском, релевантне превасходно за лингвистичку анализу. С друге стране, како би се прикупио материјал упоредив са грађом прикупљеном од одраслих саговорника, деца су говорила и о елементима ромске традицијске културе, на пример о обележавању значајних традиционалних празника као што су Божић, слава, Теткин дан (*Bibijako djive*) и сл., а ови наративи могу се употребити и за антрополошка истраживања.

Почетак разговора са децом илустрован је у примеру (1) (превод на српски је за потребе овог рада дат у угластим заградама):²²

- (1) Разговор са девојчицом из Књажевца (9 година)
 MM: Me sem Mira. [Ја сам Мира.]
 K9DV1: Me sem Tamara. [Ја сам Тамара.]
 MM: Aha. Kozom breš si tu? [Колико имаш година?]
 K9DV1: Inja. [Девет.]
 MM: Mhm. Tu džas ande škola? [Ти идеш у школу?]
 K9DV1: Džav. [Идем.]
 MM: Mhm. Dobro. Oćeš da mi pričaš neki zanimljiv događaj koji ti se desio? Nešto interesantno što bi htela da mi ispričaš, ako si išla negde ili ako si nešto radila s drugarima.
 K9DV1: Išla sam sas moj tat/.
 MM: A pe romane, pe romane. [А на ромском, на ромском.]

²² Символи употребљени у транскрипцији: MM – иницијали истраживача; K9DV1 – ознака за сваког саговорника: место (K – Књажевац, M – Минићево), узраст саговорника (у годинама), пол (DV – девојчица, DČ – дечак), и редни број који реферише на саговорника у узорку; *** – нејасни делови разговора; (слово) – неизговорени, а реконструисани глас; [...] – изостављени нерелевантни део транскрипта; / – прекинути део речи или исказа; # – пауза.

Методом отвореног интервјуа забележени су делови наратива и на српском и на ромском језику, те се корпус наратива одликује сегментима који илуструју појаву прекључивања кода (енгл. *code switching*), као и бројним позајмљеницама у сегментима наратива који су у целости испричани на ромском језику. Са једне стране, на овакву језичку структуру наратива свакако је утицала чињеница да је са саговорницима разговор водио истраживач чији је матерњи језик српски, те да се целокупно снимање одвијало у просторијама библиотеке или школе у којој ученици наставу похађају на српском као већинском језику, а са друге стране, чињеница да су саговорници двојезични говорници, чији језик и у свакодневној комуникацији карактеришу појаве прекључивања кода и позајмљивања.²³

Осим аутобиографских дечијих наратива и наратива на теме традицијске културе који су прикупљени од двадесеторо деце, у корпус ће касније бити укључени и наративи који су истом приликом прикупљени за потребе истраживања глаголског аспекта у гурбетском ромском (в. Мираћ 2019). Дати наративи прикупљени су експерименталном методом предвиђеном за овакав тип истраживања – у контролисаним експерименталним условима у којима су деца гледала цртане филмове, а потом препричавала њихов садржај. Иако се ради о другачијој методологији и језичкој продукцији ограниченој на препричавање одабраних цртаних филмова, и ова грађа релевантна је за бројне лингвистичке анализе, те ће бити обухваћена корпусом.²⁴

2.3. Транскрипција грађе

У истраживању је прикупљено око 6 сати аудио-материјала, а за већину аудио-снимака постоји и пратећи видео-запис. Документовани материјал је у процесу транскрипције, а транскрибује га изворни говорник гурбетског варијетета. Транскрипција се обавља латиничним писмом, на основу ортографије примењене у Ђirković/Mirić 2017 и Сикимић 2018.²⁵ Делови на српском језику такође се бележе латиничним писмом. Илустративни делови транскрибоване грађе наведени су у примерима (2) и (3). Пратећи превод на српски језик није дослован, већ адаптиран ради лакшег разумевања садржаја наратива.

²³ Као што наведени сегмент почетка разговора илуструје, сваки разговор обавезно је започињао питањима на ромском како би се деца осетила пријатно у разговору, мотивисала да говоре свој матерњи језик, али и да би разумела да припадници неромске заједнице могу имати жељу да овај мањински језик науче.

²⁴ Након сегмената разговора чији је циљ био прикупљање грађе на ромском језику, уследили су интервјуи у целости спроведени на српском са питањима оријентисаним на ставове о језику и употребу језика у школи и породичном окружењу (в. детаље у Мирић 2019) и они неће бити укључени у корпус.

²⁵ Треба напоменути да смо, у случају изостављања појединих гласова у продукцији, речи ромског језика нормализовали према очекиваном изговору на основу литературе (Boretzky/Igla 1994, Ђirković/Mirić 2017), а такав је случај најчешће са алвеоларним гласом /rr/, аспированим африкатама /çh/ и /ch/ и аспированим експлозивима /kh/, /ph/, /th/.

- (2) Разговор са девојчицом из Књажевца (9 година)

K9DV1: Sema me dadesa ando foro, vov dija ma pare i ċindem maje me svara i ondak sa pharrada mi phej mi jakna. Sas kate gijate. Ćhinda la ni džanav sose. I me rovdem i mo dad dija ma pare. Me xalem len ane prodavnica. I ondak von ka ċinen. I dija ma mi phej kožno jakna, nevi.

[Била сам са оцем у граду, дао ми је паре и купила сам ствари. И онда ми је сестра поцепала јакну. Било је овде овако [показује на рукав]. Исекла ју је не знам зашто. И ја сам плакала и мој отац ми је дао паре. Потрошила сам их у продавници. И онда ће они (да) купе. И дала ми је моја сестра кожну јакну, нову.]

- (3) Разговор са дечаком из Минићева (12 година)

M12DĆ1: Kana sasa # kana sasa e slava o Sveti Randjel, avil/ me sema gote gija, me dadesa ċindam o kolako. Ke mi baba *** sasa, voj ċerda o kolako. I voj akana muli, i ondak me thaj mo dad ċinas o kolako. I avile gote gija pherdo narodo: kumura, mi dej, gote sasa savore. Avile me drugara, kola, mi phej, me, me duj pheja, thaj me.

[Кад је била слава Свети Аранђел, ја сам био тамо, са оцем сам секао колач. Јер моја баба *** била, она је правила колач. И она је сада умрла, и онда ја и мој отац сечемо колач. И дошло је тамо пуно људи: кумови, моја мајка, тамо су били сви. Дошли су моји другови, овај, моја сестра, моје, моје две сестре и ја.]

3. ЗНАЧАЈ ДОКУМЕНТОВАЊА РОМСКОГ ДЕЧИЈЕГ ГОВОРА

У овом одељку разматрамо значај документовања ромског дечијег говора из перспективе угрожености и (могуће) замене језика, као и из угла језичких промена и варијације, а наводимо и релевантне научноистраживачке теме које се могу истраживати на прикупљеном материјалу, посебно у домену лингвистике.

3.1. *Перспектива угрожености ромској језика*

Документовање сваког ромског варијетета, па и гурбетског, чини се драгоценим у овом тренутку имајући у виду следеће факторе: а) присуство дискриминације припадника ромске популације на које указују бројне студије (за податке о Србији в. Кузмановић 1992, Вучинић/Матић 1996, Ђуровић 2002, Бауцал 2012, Јероњић 2016, између осталих), б) фреквентни прелазак говорника ромског на већинске језике заједница (уп. прелазак на српски језик говорника арлијског варијетета ромског у Књажевцу и околини), в) степен процењене угрожености ромског језика и његових варијетета у оквиру Унесковог *Аџласа угрожених језика света* (Moseley 2010), у бази *Еџнолоџи* (Lewis/Simons/Fenning 2013) и *Кџџалоџи угрожених језика света* (Huiying Lee/van Way 2016), који иако непотпуни, јасно указују на потребу да се ва-

ријетети ромског језика заштите. На потенцијалну угроженост ромског језика и његових варијетета утиче и чињеница да ромски нема матичну земљу говорења, а самим тим постоје и доста разнородне језичке политике које се разликују међу земљама у којима се ромски говори као мањински језик.

Приликом процене степена угрожености ромског језика и његових варијетета, треба узети у обзир питања да ли деца усвајају ромски језик као матерњи, да ли га користе ван свог породичног окружења, као и који је ниво њихове компетенције на ромском. Разговори вођени са млађим говорницима гурбетског варијетета у Књажевцу и Минићеву, као и целокупан прикупљени материјал, указују на то да се овај варијетет активно усваја као матерњи језик, без евидентног прекида у међугенерацијском преношењу језика, те да су деца основношколског узраста компетентни носиоци гурбетског варијетета.²⁶ Наведени подаци указују и на чињеницу да ромски језик захтева прецизније критеријуме за процену степена угрожености, који би, осим фактора међугенерацијског преношења језика, узели у обзир и различите друштвене, етнографске и културолошке критеријуме. Док је познавање већинског језика неопходно за интеграцију и академски успех, очување мањинског језика има битну улогу у одржавању породичне кохезије, а има и важне когнитивне бенефите (Cappellari/Di Paolo 2018). Иако гурбетски варијетет ромског језика није „дефинитивно угрожен“ у заједници која живи у Књажевцу и околини, важно је предупредити процес замене језика, на који утичу не само лингвистички, већ и друштвени фактори.

Креирање корпуса дечијих наратива на ромском језику може бити начин да се деца и млади охрабре да говоре ромским језиком, да освесте значај очувања језика и да се, последично, више ангажују у његовој заштити. Наше истраживање показује да су саговорници додатно мотивисани интересовањем припадника већинске заједнице за њихов језик и културу. С друге стране, креирање корпуса могло би приближити ромски језик широј популацији, између осталог и говорницима српског језика. Интересовањем за матерњи језик припадника ромске популације, те уважавањем чињенице да се ради о билингвалним говорницима, могу се отклонити неке од потешкоћа са којима се Роми сусрећу у различитим сегментима живота. Подиже се свест и самих говорника ромског и припадника већинске заједнице и тиме побољшава разумевање ефеката двојезичности на говорнике у пресеку више генерација.

²⁶ Наведене закључке изводимо на основу интервјуа са двадесеторо саговорника основношколског узраста, имајући у виду да су ромски језик усвојили од својих родитеља и да га активно користе у породичном окружењу. Будући да су саговорници у сегменту интервјуа на српском језику навели и то да ромски језик користе и са другим вршњацима који говоре ромски, а о њиховој компетенцији на ромском сведочи и наставница ромског (в. Мирић 2019), претпостављамо да наведене чињенице о усвајању и употреби језика важе и за већину других млађих говорника гурбетског варијетета ромског на истраживаном подручју, али да су могући и изузеци.

3.2. Језичке промене и варијација

Документовање узорака говора различитих генерација говорника омогућава и истраживања из перспективе језичких промена. Како би се истражила варијација и потенцијалне језичке промене између различитих генерација говорника, варијетети ромског језика треба да буду документовани у облику у коме се јављају у одређеном временском тренутку, што подразумева документовање говора старије и млађе популације.²⁷ Прикупљени узорак дечијих наратива на гурбетском варијетету ромског језика већ се може упоредити са постојећим узорком говора одраслих (в. Ćirković/Mirić 2017, Сикимић 2018) како би се на различитим нивоима језичке структуре (пре свега у домену морфологије, синтаксе и лексикона) истражило на којим се језичким нивоима евентуално испољава варијација у говору различитих генерација говорника.²⁸

Језик двојезичне деце и младих говорника може представљати квалитативно другачији варијетет од оног којим се служе старије генерације говорника мањинског језика, а на потенцијалну варијацију утичу и фактори попут степена активног учешћа родитеља у преношењу и очувању језика, компетенције родитеља у оба језика, као и избора стратегије родитеља у комуникацији са двојезичном децом. Наиме, истраживања рађена на материјалу различитих језика којима говоре двојезични говорници мањинских или завичајних језика у имигрантским породицама (енгл. *heritage languages*) показују да је улога родитеља у међугенерацијском преношењу језика кључна, а да успешност у овладавању језицима умногоме зависи од родитељског инпута, јер родитељи својим језиком обликују језик своје двојезичне деце (De Houwer 2007). Друга истраживања пак наглашавају да су родитељски на-

²⁷ Из дијахроне перспективе, све промене у неком језику одвијају се кроз процес усвајања датог језика, а поступне промене у интернализованим граматикама деце која усвајају језик могу довести до значајних промена у типолошкој структури језика у дужем временском периоду (в. Lightfoot 2010). Будући да за гурбетски варијетет ромског језика који је обухваћен истраживањем не постоје старији писани и усмени корпуси, нису могућа истраживања која би испитивала структурне језичке промене у дужем временском раздобљу. Међутим, креирање корпуса дечијих наратива и поређење са наративима генерације старијих говорника релевантно је у домену језичке варијације, јер омогућава сагледавање могућих језичких промена у кратком временском периоду – између различитих генерација говорника. Будућа прикупљања узорака говора у дужем временском раздобљу и поређење са постојећим узорком дечијег говора омогућила би и испитивање језичких промена у домену микродијахроније (уп. корпус савременог француског говора ESLO-MD (Abouda/Skrovec 2018)).

²⁸ Узорак говора одраслих заснован је на наративима дванаесторо говорника средње и старије генерације говорника (Ćirković/Mirić 2017, Сикимић 2018), а узорак дечијих наратива упоредив је са њим, будући да припада истом варијетету ромског и говори се на истом подручју.

пори у преношењу језика неопходни, али нису једини довољни за адекватну језичку праксу (Soehl 2016).²⁹

У комуникацији са двојезичном децом родитељи практикују различите приступе, укључујући примену стратегија попут стратегије 'један језик – један родитељ' (енгл. *'one parent, one language'*), стратегије комуникације на мањинском језику искључиво код куће или пак стратегије мешања језика (Curdт-Christiansen/Lanza 2018: 124), а избор стратегије такође утиче на успешност у овладавању језицима. У случају ромских породица у Књажевцу и околини поменуте стратегије односе се на избор језика којим ће се комуницирати у породичном окружењу. Према речима саговорника, гурбетски варијетет ромског је тај који доминира у комуникацији у породичном окружењу, а слично је и у широј ромској заједници, те се може рећи да је доминантна стратегија та да се са децом код куће комуницира на мањинском језику.

Треба имати на уму и да је инпут који двојезична деца добијају у одређеној мери редукован на оба језика. У случају нашег узорка, двојезична ромска деца нису у подједнакој мери изложена ромском или српском као што је то случај са монолингвалном децом која усвајају један од ова два језика. Редуковани инпут може утицати на рани лексички и граматички развој деце,³⁰ а уколико родитељи језике које користе говоре на различитим нивоима компетенције, језици двојезичне деце могу се квалитативно разликовати од језика којим говоре монолингвални говорници (Hoff et al. 2012), што даље може утицати на варијацију у језику појединца, а временом и на промене у језику шире заједнице.

Претходна истраживања у домену билингвалног развоја, као и студије језичких промена узрокованих језичким контактом, показују да језичке промене настају и услед међусобне интеракције језика двојезичних појединаца, да је интеракција двосмерна и утиче на промене у оба језика, чак и када је реч о стриктно монолингвалним контекстима употребе језика, па и код појединаца који су високо компетентни у оба језика (Kroll/Bialystok 2013, Ge/Matthews/Cheung/Yip 2017). Међутим, ову појаву у случају ромског језика треба посматрати у ширем контексту: будући да већинска (српска) заједница није билингвална, да ромски језик има низак ниво престижа и да је тип билингвизма код говорника ромског „једносмерни” (Friedman 2001), треба

²⁹ Осим улоге родитеља, укључивање шире заједнице, пре свега кроз образовни систем, адекватну законску, административну и медијску подршку, такође је важно у процесу одржања и очувања језика (уп. Fang 2017, Racciotto 2014, између осталих). Иако бројне студије указују на когнитивне, културолошке и академске бенефите билингвалног образовања, отпор према образовању на мањинском језику и даље постоји у јавној сфери у многим земљама (Racciotto 2014: 1238).

³⁰ Када је реч о компетенцији на српском као већинском језику заједнице, управо редуковани инпут на српском језику може бити један од узрока ниског нивоа постигнућа који ромска деца показују на стандардизованим тестовима намењеним једнојезичној деци (в. Baucal i dr. 2010).

претпоставити да се у ромском језику ради о једносмерним променама које захватају само ромски језик. Такође, ромски језик карактерише употреба у такозваним *'single-language'* контекстима, у којима се једним језиком говори код куће, а другим језиком у школи и већинској заједници. Из наведених разлога, ромски се у домену билингвизма чини „рањивим” у процесу међугенерациског преношења и подложен је променама услед утицаја другог језика којим двојезични појединци говоре (већинског, доминантног језика заједнице), о чему ће бити више речи у следећем одељку.

3.3. Корпус за лингвистичка истраживања

Значај документовања ромског дечијег говора огледа се и у потенцијалу прикупљене грађе за научна истраживања, пре свега за лингвистичке анализе на свим нивоима језичке структуре, а посебно на морфолошком, синтаксичком и лексичком нивоу, као и на нивоу анализе дискурса и структуре наратива.³¹ У погледу језичке структуре посебно се истиче чињеница да у ромском језику преовлађује аглутинација, уз висок степен флексије, и нешто мањи, али значајан степен аналитизма (Elšik 1997: 26).

Како је већина говорника ромског двојезична или вишејезична, па се осим ромским језиком служе и већинским/доминантним језиком заједнице у којој живе (Friedman 2001, Elšik 2007, Halwachs 2020), у различитим варијететима ромског језика распрострањене су појаве прекључивања кода (енгл. *code switching*), мешања језика (енгл. *language mixing*) и интерференције (енгл. *interference*)³², те би било корисно истражити степен њиховог присуства у прикупљеном узорку дечијих наратива. Из угла контактне лингвистике могу се испитивати и феномени лексичког и граматичког позајмљивања, који су у ромском језику изузетно распрострањени, између осталог и под јаким утицајем словенских језика (в. Meyer 2020).³³ Започета истраживања позајмљивања глагола на узорку говора одраслих говорника гурбетског варијетета (Ćirković/Mirić 2018), као и позајмљивања других врста речи на прикупљеном материјалу дечијих наратива (Mirić/Ćirković 2020), показују да

³¹ Желимо да напоменемо да снимљени материјал не омогућава прецизне анализе на фонетском и фонолошком нивоу будући да снимање није изведено у оптималним условима које захтевају истраживања у домену фонетике и фонологије, али материјал пружа увид у инвентар гласова који постоје код млађе популације говорника гурбетског варијетета.

³² Појам *интерференције* типичан је за истраживања у области психолингвистике, док се за исту појаву у области усвајања другог језика обично користи појам *џрансфер*. Како наведене појаве нису предмет овог рада, нећемо их детаљније образлагати. Детаљан опис терминологије и концепата у овом домену дат је у Treffers-Daller 2009 и Backus/Dorleijn 2009, а посебно је значајна типологија мешања кодова (енгл. *code-mixing*) код двојезичних говорника предложена у Muysken 2000.

³³ Концизан преглед тема и концепата у области контактне лингвистике релевантних у различитим фазама развоја ромског језика и у савременом ромском дат је у Matras/Adamou 2020. Аутори истичу висок степен присуства граматичког и лексичког позајмљивања као саставних елемената ромског језика.

је позајмљивање распрострањено у гурбетском вокабулару, а пажњу посебно заслужује домен морфолошке адаптације позајмљених речи. Прикупљена грађа пружа увиде у различите типове маркера који се користе у адаптацији позајмљених речи, који се даље могу поредити са начинима адаптације различитих врста речи у другим ромским варијететима.³⁴

Из угла језика у контакту такође је значајна чињеница да се гурбетски варијетет ромског и локални варијетет српског којим говоре наши саговорници сматрају периферним варијететима Балканског језичког савеза (за припадност ромског Балканском језичком савезу в. Uhlik 1973, Matras 1994, Boretzky/Igla 1999, Friedman 2000, Matras 2002, између осталих). Гурбетски варијетет није био у фокусу досадашњих истраживања у домену балканске лингвистике иако испољава извесне балканске језичке црте које се у другим ромским небалканским варијететима не јављају или су присутне у мањем степену.³⁵ Истраживања балканизма у гурбетском варијетету већ су започета на материјалу прикупљеном од одраслих говорника, али и на материјалу дечијих наратива, а прелиминарни резултати указују на различити степен присуства неколико балканизма, као што су употреба одређеног члана, редупликације објекта, аналитичких падежа, аналитичке компарације, губљења инфинитива и његове замене финитном комплементацијом, као и аналитичког начина грађења футура првог (Mirić 2018, Ćirković/Mirić 2020).

Осим из угла контактне и балканске лингвистике, прикупљени дечији наративи релевантни су и из угла антрополошке лингвистике, с обзиром на то да су компатибилни са узорцима говора одраслих, те се услед избора традицијске културе као једне од тема, дечији наративи могу упоредити са наративима одраслих. У овом домену могуће је испитивати дечију перцепцију (проминентних) елемената традицијске културе, улогу деце у обележавању ромских и других празника, као и специфичне језичке обрасце и вокабулар који деца употребљавају у својим описима.

С обзиром на то да су у истраживању учествовала деца млађег и старијег основношколског узраста, прикупљене наративе могуће је анализирати и из развојне психолингвистичке перспективе, такође на различитим језичким нивоима. У процесу преношења са генерације на генерацију, језици двојезичних појединаца су у константној међусобној интеракцији, остварују различите утицаје један на други, како у самом појединцу, тако и међу групама појединаца, што отвара додатна поља за истраживања у домену билингвизма и психолингвистике.

³⁴ Као илустрација могу послужити речи употребљене у сегментима наратива наведеним у одељку 2.3, а које су у гурбетски варијетет позајмљене из српског, попут именица *pare, jakna, prodavnica, slava, narodo, kumura, drugara*, од којих су неке морфолошки адаптиране. На пример, позајмљеној именици *narod* додат је ромски наставак *-o*, који маркира именице мушког рода једине, док је позајмљеној именици *kum* додат наставак *-ura* за грађење множине именица мушког рода. Осим променљивих речи, у поменутих одломцима позајмљене су и непроменљиве речи попут везника *i* или прилога *onda*.

³⁵ У оквиру влашке групе ромских дијалеката Јарон Матрас анализира балканизме присутне у морфо-синтаксичкој структури калдерашког и ловара варијетета ромског, који припадају северној грани влашке групе дијалеката (Matras 1994).

4. ДАЉИ КОРАЦИ

Иако је прикупљање грађе врло значајан корак у процесу документовања неког језика, документовање не би требало да се њиме и заврши. Циљ пројекта документовања гурбетског варијетета ромског језика јесте да се направи корпус наратива који би био јавно доступан. У овом процесу предстоји неколико важних корака, а први је свакако завршетак процеса транскрипције и ревизија транскриптата. Следећи корак био би аутоматска анотација корпуса, макар на нивоу врста речи, а у овој фази било би потребно применити неки од аутоматских алата за анотацију који се тренутно развијају за ромски језик (Wiedner 2018). У оваквом облику, корпус би било могуће учинити видљивим и претраживим за различите врсте лингвистичких анализа.

Дугорочни циљ документовања ромског језика код деце била би израда корпуса ромског дечијег говора, који би по узору на бројне корпусе дечијег говора документоване у CHILDES бази (MacWhinney 2000) обухватио узорке спонтаног говора већег броја деце на раним узрастима, чиме би се омогућила различита истраживања из области развојне психолингвистике и усвајања језика. На оваквом узорку било би значајно истраживати и феномен мешања језика, уколико су деца изложена и ромском и српском од најранијег периода усвајања. Осим тога, спонтана интеракција између родитеља и деце изузетно је важна у процесу преношења језика (Kwon 2017), а језички подаци прикупљени током спонтане интеракције са децом важан су извор информација о обрасцима интеракције, квалитету и квантитету језичког инпута, као и механизмима преношења језика.

ЛИТЕРАТУРА

- Бауцал, Александар. Деца и млади из ромске заједнице у образовном систему Србије: маргинализовани у друштву и маргинализовани у образовном систему. У: Т. Варади, Г. Башић (ур.), *Промене идентитетима, културе и језика Рома у условима њланске социјално-економске интеграције* (Научни скупови Српске академије наука и уметности, књ. СХХХХХ, Одељење друштвених наука, књ. 33), Београд: САНУ, 2012, стр. 349–363.
- Вучинић, Весна, Матић, Јасмина. Етничка и територијална дистанца између српске и ромске деце школског узраста. *Положај мањина у Савезној Републици Југославији*, књ. 84, Београд: Српска академија наука и уметности, 1996, стр. 367–382.
- Кузмановић, Бора. Стереотипије о Ромима и етничка дистанца. У: М. Мацура (ур.), *Развијак Рома у Југославији, проблеми и тенденције*, 1992, стр. 149–157.
- Мандић, Мирјана. Замена језика: анализа језичких способности једног ромског детета. У: Љ. Тадић, Г. Башић (ур.), *Друштвене науке о Ромима у Србији* (Научни скупови Српске академије наука и уметности, књ. СХХХ, Одељење друштвених наука, књ. 29), Београд: САНУ, 2007, стр. 221–240.

- Мирић, Мирјана. Изазови и значај наставе ромског језика у Књажевцу и околини. У: М. Сибиновић, В. Стојадиновић, Д. Николић Поповић (ур.), *Књажевачки крај – њојеницијали, сјање и њерсјектјиве развоја*, Књажевац: Народна библиотека „Његош”, 2019, стр. 158–178.
- Попис 2011. *Појис сјаановнишијва, домаћинсјава и сјаанова у Рејублици Србији. Књија 4 – Вероисјовесји, мајерњи језик и национална ѡријадносји*, Република Србија: Републички завод за статистику.
- Сикимић, Биљана. *Миклошичева збирка речи „Из Тимока”*, Књажевац: Народна библиотека „Његош”, 2017.
- Сикимић, Биљана (ур.). *Језик и ѡрадиција књажевачких Рома*, Књажевац: Народна библиотека „Његош”, 2018.
- Сикимић, Биљана. Хуманистичке дисциплине у раду Одбора САНУ за проучавање живота и обичаја Рома. У: Т. Варади, Г. Башић (ур.), *Тригесет јодина рада Одбора за ѡроучавање живоја и обичаја Рома 1989–2019*, Београд: Српска академија наука и уметности, 2019, стр. 71–87.
- Ђирковић, Светлана. Савремена лингвистичка истраживања ромских говора у Србији. У: Т. Варади, Б. Сикимић (ур.), *Очување, зашјијија и ѡерсјектјиве ромској језика у Србији*, Београд: Српска академија наука и уметности, 2018, стр. 229–251.
- Abouda, Lotfi, Marie Skrovec. Pour une micro-diachronie de l'oral: le corpus ESLO-MD. *SHS Web of Conferences* 46, 11004 (2018), *Congrès Mondial de Linguistique Française – CMLF 2018*, 2018, pp. 1–11, <https://doi.org/10.1051/shsconf/20184611004>
- Backus, Ad, Margaret Dorleijn. Loan translations versus code-switching. In: B. E. Bullock, A. J. Toribio (eds.), *The Cambridge Handbook of Linguistic Code-switching*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, pp. 75–93.
- Bakker, Peter, Yaron Matras. Introduction. In: Y. Matras, P. Bakker, H. Kyuchukov (eds.), *The Typology and Dialectology of Romani*, Amsterdam: John Benjamin Publishing Co., 1997, pp. vii–xxx.
- Baucal, Aleksandar, Dragica Pavlović-Babić, Dijana Plut, Uglješa Gvozden. *Nacionalno testiranje obrazovnih postignuća ученика III razreda osnovne škole*, Београд: Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, 2010.
- Boretzky, Norbert, Birgit Iglă. *Wörterbuch Romani – Deutsch – Englisch für den südosteuropäischen Raum*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1994.
- Boretzky, Norbert, Birgit Iglă. Balkanische (südosteuropäische) Einflüsse im Romani. In: U. Hinrichs (Hrsg.), *Handbuch der Südosteuropa-Linguistik*, Wiesbaden: Harrassowitz, 1999, pp. 709–732.
- Brenzinger, Matthias, Arienne M. Dwyer, Tjeerd de Graaf, Collette Grinevald, Michael Krauss, Osahito Miyaoka, Nicholas Ostler, Osamu Sakiyama, María E. Villalón, Akira Y. Yamamoto, Ofelia Zapeda. *Language vitality and endangerment*. Document submitted to the International Expert Meeting on UNESCO Programme *Safeguarding of Endangered Languages*, Paris, 10–12 March 2003, 2003. Online: <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00120-EN.pdf>. 13. 4. 2020.
- Cappellari, Lorenzo, Antonio Di Paolo. Bilingual schooling and earnings: Evidence from a language-in-education reform, *Economics of Education Review* 64, 2018, pp. 90–101.
- CHILDES – *Child Language Data Exchange System*: <https://childes.talkbank.org/browser/> 24. 3. 2020.

- Curdt-Christiansen, Xiao Lan, Elizabeth Lanza. Language management in multilingual families: Efforts, measures and challenges, *Multilingua* 37 (2), 2018, pp. 123–130.
- Ćirković, Svetlana, Mirjana Mirić. *Romsko-srpski rečnik knjaževačkog gurbetskog govora*, Knjaževac: Narodna biblioteka „Njegoš”, 2017.
- Ćirković, Svetlana, Mirjana Mirić. *Loan-verb adaptation in Gurbet Romani in Knjaževac (Eastern Serbia)*, paper presented at the 13th International Conference on Romani Linguistics (ICRL), University of Sorbonne Nouvelle, Paris (France), 13–14 September 2018, 2018.
- Ćirković, Svetlana, Mirjana Mirić. *Balkan features in the Gurbet Romani in Eastern Serbia*, paper presented at the Conference meeting of the 14th International conference on Romani linguistics, Serbian Academy of Sciences and Arts, Belgrade, 10–11th September 2020, 2020.
- De Houwer, Annick. Parental language input patterns and children’s bilingual use, *Applied Psycholinguistics* 28, 2007, pp. 411–424.
- Đurović, Bogdan. Socijalna i etnička distanca prema Romima u Srbiji, *Kultura* 103/104, 2002, str. 77–96.
- Elšík, Viktor. Towards a morphology-based typology of Romani. In: Y. Matras, P. Bakker, H. Kyuchukov (eds.), *The Typology and Dialectology of Romani*, Amsterdam: John Benjamin Publishing Co., 1997, pp. 23–59.
- Elšík, Viktor. Grammatical borrowing in Hungarian Rumungro. In: Y. Matras, J. Sakel (eds.), *Grammatical borrowing in cross-linguistic perspective*, Berlin: Mouton de Gruyter, 2007, pp. 261–282.
- Elšík, Viktor. Romani Morphology. In: Y. Matras, A. Tenser (eds.), *The Palgrave Handbook of Romani Language and Linguistics*, London: Palgrave Macmillan, 2020, pp. 155–186.
- Elšík, Viktor, Michael Banišek. Romani Dialectology. In: Y. Matras, A. Tenser (eds.), *The Palgrave Handbook of Romani Language and Linguistics*, London: Palgrave Macmillan, 2020, pp. 389–427.
- Fang, Tingting. How to maintain a minority language through education, *Chinese studies* 6, 2017, pp. 1–11.
- Fishman, Joshua. *Reversing language shift. Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*, Clevedon: Multilingual Matters Ltd., 1991.
- Friedman, Victor. Romani in the Balkan Linguistic League. In: C. Tzitzilis, K. Symeonidefs (eds.), *Valkanikē Glössologia: Sygkhronia kai Diakhronia / Balkanlinguistik: Synchronie und Diachronie*, Thessaloniki: University of Thessaloniki, 2000, pp. 95–105.
- Friedman, Victor. Romani multilingualism in its Balkan context, *Sprachtypol. Univ. Forsch. (STUF)* 54 (2), 2001, pp. 148–161.
- Ge, Haoyan, Stephen Matthews, Lawrence Yam-leung Cheung, Virginia Yip. Bidirectional cross-linguistic influence in Cantonese–English bilingual children: The case of right-dislocation, *First Language* 37 (3), 2017, pp. 231–251, doi: 10.1177/0142723716687955
- Halwachs, Dieter. Language policy and planning in Romani. In: Y. Matras, A. Tenser (eds.), *The Palgrave Handbook of Romani Language and Linguistics*, London: Palgrave Macmillan, 2020, pp. 429–457.
- Hoff, Erika, Cynthia Core, Silvia Place, Rosario Rumiche, Melisaa Señor, Marisol Parra. Dual language exposure and bilingual language development, *Journal of Child Language* 39 (1), 2012, pp. 1–27.

- Hornberger, Nancy. Language shift and language revitalization. In: R. B. Kaplan (ed.), *The Oxford Handbook of Applied Linguistics*, 2nd edn., Oxford: Oxford University, 2010, pp. 412–420.
- Huiying Lee, Nala, John van Way. Assessing levels of endangerment in the Catalogue of Endangered Languages (ELCat) using the Language Endangerment Index (LEI), *Language in Society* 45, 2016, pp. 271–292, doi:10.1017/S0047404515000962
- Ibrić, Darko, Ljubinka Simić, Vladana Stojadinović. *Kuća od voska, kuća od soli (romska narodna priča)*, Knjaževac: Narodna biblioteka „Njegoš”, 2018.
- Ibrić, Darko, Ljubinka Simić, Vladana Stojadinović. *Siromašni momak nadmudrio kralja (romska narodna priča)*, Knjaževac: Narodna biblioteka „Njegoš”, 2019.
- Jerončić, Milica. Reprodukција društvenih nejednakosti u obrazovanju: obrazovna inkluzija dece romske nacionalnosti, *Interkulturalnost* 11, 2016, str. 51–67.
- Kroll, Judith, Ellen Bialystok. Understanding the Consequences of Bilingualism for Language Processing and Cognition, *Journal of Cognitive Psychology* 25 (5), 2013, pp. 1–22, doi:10.1080/20445911.2013.799170
- Kubanik, Pavel. Romani in Child-Directed Speech. In: Y. Matras, A. Tenser (eds.), *The Palgrave Handbook of Romani Language and Linguistics*, London: Palgrave Macmillan, 2020, pp. 489–514.
- Kwon, Jungmin. Immigrant mothers' beliefs and transnational strategies for their children's heritage language maintenance, *Language and Education* 31 (6), 2017, pp. 495–508.
- Kyuchukov, Hristo. Early acquisition of Romani (Gypsy) language. In: M. de G. Pinto, J. Veloso, B. Maia (eds.), *Proceedings from the 5th International Congress of the International Society of Applied Psycholinguistics*, Porto: Porto University Press, 1999, pp. 329–337.
- Kyuchukov, Hristo. Acquisition of Romani in a bilingual context, *Psychology of Language and Communication* 18 (3), 2014, pp. 211–225.
- Kyuchukov, Hristo. Acquisition of Case System in Romani Language, *Psycholinguistics* 26 (1), 2019, pp. 216–227.
- Lewis, Paul M., Gary F. Simons. Assessing endangerment: Expanding Fishman's GIDS, *Revue Roumaine de Linguistique* 55 (2), 2010, pp. 103–120, doi: 10.1017/CBO9780511783364.003
- Lewis, Paul M., Gary F. Simons, Charles D. Fennig (eds.). *Ethnologue: Languages of the world*, 17th edn., Dallas, TX: SIL International, 2013. Online: <http://www.ethnologue.com/> 12. 4. 2020.
- Lightfoot, David. Language acquisition and language change, *WIREs Cognitive Science* 1 (5), 2010, pp. 677–684, <https://doi.org/10.1002/wcs.39>
- MacWhinney, Brian. *The CHILDES Project: Tools for analyzing talk. Third Edition*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2000.
- Marushiakova Elena, Vesselin Popov. Historical and Ethnographic Background. Gypsies, Roma, Sinti. In: W. Guy (ed.), *Between Past and Future: the Roma of Central and Eastern Europe*, Hatfield: University of Hertfordshire Press, 2001, pp. 33–53.
- Matras, Yaron. Structural Balkanisms in Romani. *Sprachlicher Standard und Substandard in Südosteuropa und Osteuropa*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1994, pp. 195–210.
- Matras, Yaron. *Romani. A Linguistic Introduction*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Matras, Yaron, Evangelia Adamou. Romani and Contact Linguistics. In: Y. Matras, A. Tenser (eds.), *The Palgrave Handbook of Romani Language and Linguistics*, London: Palgrave Macmillan, 2020, pp. 329–352.

- Meyer, Anna-Maria. The Impact of Slavic Languages on Romani. In: Y. Matras, A. Tenser (eds.), *The Palgrave Handbook of Romani Language and Linguistics*. London: Palgrave Macmillan, 2020, pp. 261–301.
- Mirić, Mirjana. *Morpho-syntactic Balkanisms in the Gurbet Romani*, paper presented at the international conference: Research Techniques and Approaches: New Journeys in Linguistics (RTANJ Linguistics 2), Rtanj, Serbia, 20–23 September 2018, 2018.
- Mirić, Mirjana. Tendencies in expressing verbal aspect in the Gurbet Romani: Pilot experimental study with elementary-school children. In: S. Halupka-Rešetar, S. Martínez-Ferreiro (eds.), *Studies in language and mind* 3, Novi Sad: Faculty of Philosophy, 2019, pp. 47–92.
- Mirić, Mirjana, Svetlana Ćirković. Report on documenting the Gurbet Romani variety in East Serbia and creating the Romani-Serbian dictionary. *Studia Ethnologica Pragensia* 1/2018, special issue *Roma: Ethnological Reflections* (ed. M. Jakoubek), 2018, pp. 105–113.
- Mirić, Mirjana, Svetlana Ćirković. *Serbian loanwords in Romani-speaking children's narratives*. Presented at the 8th workshop on Psycholinguistic, neurolinguistic and clinical linguistic research (PNCLR8), Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbia, 31 October 2020, 2020.
- Moseley, Christopher (ed.). *Atlas of the World's Languages in Danger*, 3rd edn., Paris: UNESCO Publishing, 2010. Online: <http://www.unesco.org/culture/en/ endangeredlanguages/atlas/> 24. 3. 2020.
- Muysken, Pieter. *Bilingual speech: A typology of code-mixing*, Cambridge, UK and New York: Cambridge University Press, 2000.
- Paccioto, Carla. A case study of a minority language maintenance program in Italy: Students' and teachers' perspectives on the Slovene-medium school network, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 116, 2014, pp. 1237–1242.
- RMS – Romani Morpho-Syntax Database: <https://romani.humanities.manchester.ac.uk/rms/> 24. 3. 2020.
- ROMLEX – RomLex Lexical Database: <http://romani.uni-graz.at/romlex/> 24. 3. 2020.
- Simić, Ljubinka, Vladana Stojadinović. *Lisica i medved (romska narodna priča)*, Knjaževac: Narodna biblioteka „Njegoš”, 2020.
- Soehl, Thomas. But do they speak it? The intergenerational transmission of home-country language in migrant families in France, *Journal of Ethnic and Migration Studies* 42 (9), 2016, pp. 1–23.
- Sorescu-Marinković, Annemarie, Mirjana Mirić, Svetlana Ćirković. Assessing Linguistic Vulnerability and Endangerment in Serbia: A Critical Survey of Methodologies and Outcomes, *Balkanica* LI, 2020, pp. 65–104.
- Treffers-Daller, Jeanine. Code-switching and transfer: an exploration of similarities and differences. In: B. E. Bullock, A. J. Toribio (eds.), *The Cambridge Handbook of Linguistic Code-switching*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, pp. 58–74.
- Uhlik, Rade. Govori jugoslovenskih Cigana u okviru Balkanskog jezičkog saveza, *Godišnjak, knjiga 10*, Sarajevo: Akademija nauka Bosne i Hercegovine, 1973, str. 53–108.
- Vermeersch, Peter. *The Romani Movement. Minority Politics and Ethnic Mobilization in Contemporary Central Europe*, New York, Oxford: Berghahn Books, 2006.
- Wiedner, Jakob. *Working with linguistic data – experiences from the Norwegian Romani project*. Paper presented at the 13th International Conference on Romani Linguistics (ICRL), University of Sorbonne Nouvelle, Paris (France), 13–14 September 2018, 2018.

ЗАХВАЛНОСТ

Делови прилога представљени су на предавању „Документовање ромског дечијег говора” одржаног у априлу 2018. године у Српској академији наука и уметности, на позив Одбора за проучавање живота и обичаја Рома, као и на међународној конференцији “CLARC 2018: Perspectives on language diversity”, коју је у јуну 2018. године организовало Свеучилиште у Ријеци (Хрватска). Захваљујем публици конференције и предавања на драгоценим питањима и коментарима. Посебну захвалност дугујем Дарку и Катрини Ибрић за транскрипцију, као и саговорницама и институцијама које су учествовале у истраживању: Основним школама „Димитрије Тодоровић Каплар” у Књажевцу и „Дубрава” у Минићеву, као и Народној библиотеци „Његош” у Књажевцу. Захваљујем Светлани Ђирковић на коментарима претходне верзије рада.

Рад је настао као резултат рада у Балканолошком институту САНУ који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС, а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2021. години, бр. 451-03-9/2021-14/200170 од 5. 2. 2021.

Mirjana Mirić

DOCUMENTING ROMANI CHILD LANGUAGE

S u m m a r y

The paper aims at describing the ongoing project of Romani child language documentation and creating a corpus of children's narratives in Romani. The project is focused on the Gurbet variety of Romani spoken in Eastern Serbia. The data were collected in November 2017 and May 2018 in the town of Knjaževac and the nearby village of Minićevo. Twenty elementary-school children aged 7 to 14 participated in the study. The method of open-ended interview was applied in data collection with questions oriented towards autobiographical narratives and traditional culture. The material was audio and video recorded and stored in the Digital Archive of the Institute for Balkans Studies, Serbian Academy of Sciences and Arts in Belgrade. The paper is focused on the importance of creating a corpus of children's narratives in Romani as one of the affirmative measures of language protection and maintenance. The project in question is presented in the context

of (potential) language vulnerability of the Gurbet Romani in Eastern Serbia and discussed in relation to the intergenerational language transmission. Additionally, some of the linguistic topics relevant for the research of the collected material are presented.

Key words: Romani, the Gurbet variety, child language documentation, intergenerational language transmission, Eastern Serbia

